

DESESTRUCTURACIÓ INDÍGENA I SOCIETAT COLONIAL

Jesús Contreras

Aquestes línies de l'antropòleg Jesús Contreras resumeixen de manera esclaridora el que suposà per als pobles indígenes de l'Amèrica Llatina la trobada amb la societat colonial espanyola, exemplificant-ho amb el cas dels inques. La "desestructuració" és un dels efectes més clars que patiren aquelles comunitats en els diferents nivells de la seva existència quotidiana. Un dels principals valors d'aquest article és el d'utilitzar l'enfoc antropològic en història tot centrant l'estudi en els "vençuts" -la majoria en aquest cas- bo i retornant-los el protagonisme que durant tant de temps els ha estat escamotejat.

Què va suposar la irrupció europea a Amèrica? Quines foren les primeres conseqüències en l'ecologia, la demografia, l'economia, la política i la religió? Vegem-ho, tot seguit, amb l'exemple inca.

Abans que hi arribés Pizarro, els inques havien aconseguit un estat molt organitzat que es basava en una articulació entre les jerarquies locals - l'ayllu- i les superiors d'una administració central amb funcionaris al servei de l'Inca. Enmig, els curaques feien de nexa entre els dos nivells. Per dur a terme el seu model d'estat, els inques disposaven d'artesans especialitzats, creaven vies de comunicació, movent així poblacions senceres, i preparaven un sistema social cada cop menys dependent dels contextos ecològics locals, tal com va assenyalar John Murra (1978). D'aquesta manera, l'imperi inca s'havia convertit en una realitat econòmica i social organitzada a l'entorn d'un sol centre el poder del qual i, alhora, la seva fragilitat eren únics: un equilibri complex i delicat que la invasió europea trencà ràpidament i irremissible.

Exemple de la "verticalitat" agrícola als Andes
(Foto: J. Contreras)

Des del punt de vista ecològic, la conquesta europea originà tota una sèrie d'alteracions. L'hàbitat andí, per exemple, va canviar tant per l'enfonsada demogràfica -sobretot a les terres baixes, amb les reduccions d'indis-, la introducció de nous conreus com el blat, l'ordi i la civada, o l'increment del conreu de blat de moro per a la cria del porc, com per un augment del cultiu de coca, bo i responent a un major consum, i, sobretot, per l'arribada de diversos animals domèstics no autòctons (bestiar boví, oví, caprí, asiní i cavallí); cosa que contribuï a la creació de paisatges nous. També la ramaderia fou, probablement, un factor decisiu en el procés de transformació ecològica, ja que les tècniques agrícoles, malgrat els conreus nous, amb prou feines havien estat canviades.

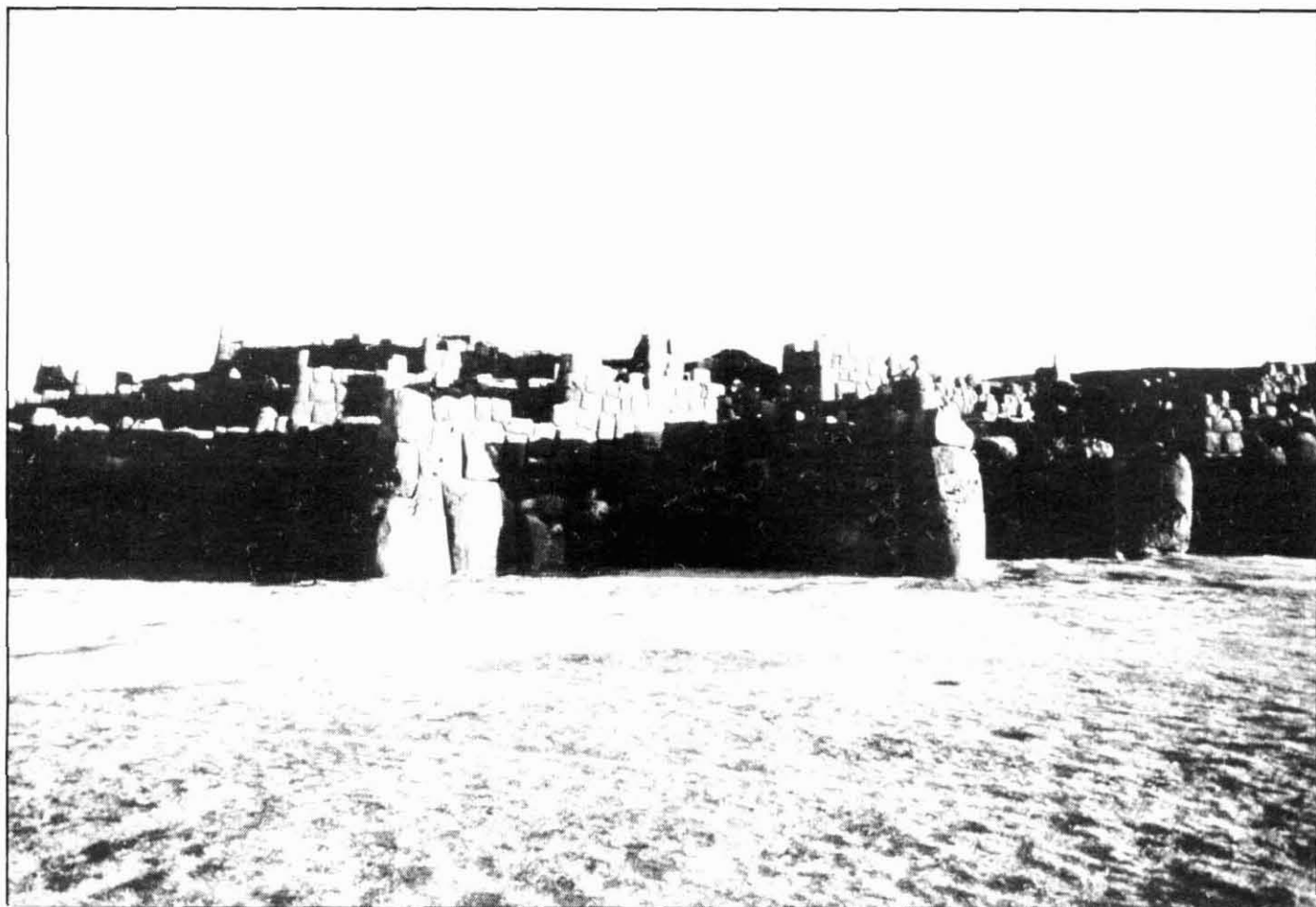
Des del punt de vista demogràfic, la irrupció europea, i les conseqüències de la nova organització que imposà el sistema colonial, provocaren una davallada molt important de la població. Aquest descens va ser prou important com perquè, en els primers trenta anys

després de la invasió, haguessin desaparegut completament les poblacions arawak de l'illa de La Española. A Mèxic i al Perú, aquesta crisi fou molt greu i, encara que és difícil fixar-la amb exactitud, hi degué haver una disminució demogràfica que oscil·la entorn d'un 60-80% durant els quaranta anys primers de la conquesta. Més tard, malgrat que seguí aquesta tendència, el descens es va anar anivellant progressivament.

Les epidèmies i les guerres també van tenir un paper important dins d'aquest fenomen: diferents passes de verola, per exemple, se succeïren, durant el segle XVI, arreu del continent americà. D'altra banda, la mateixa dominació colonial, particularment la derivada del règim "encomienda", es convertí en un sistema d'opressió d'una enorme mortaldat masculina, com ho demostren els testimonis dels mateixos visitadors colonials que, com García Díez, van recollir, directament dels indis, declaracions on aquests són conscients de la seva greu situació. Els indis de Huánaco (Perú), per

exemple, declaren ser menys nombrosos, viure menys temps, i amb pitjor salut, sotmesos a la Colònia que no pas abans amb l'Inca. Aquests mateixos indis visitats atribueixen les causes d'aquest empitjorament de les condicions de vida a les epidèmies i guerres, abans esmentades, a les malalties provocades pels desplaçaments de la població, amb els canvis sobtats de clima que en resulten i, sobretot, al tribut. En efecte, els indis asseguren que el seu nombre va disminuir, principalment, a causa de l'excés de treball que els imposaren.

En l'aspecte econòmic, els trastorns de la conquesta també provocaren una baixa de la producció indígena, la qual cosa fou tant a causa d'una disminució general de l'horta, com per una pèrdua de rendiment en el treball agrícola. I no se'ns ha de fer gens estrany ja que, a més de la crisi demogràfica ja esmentada, el manteniment del sistema de terrasses de cultiu, així com del de canals de rec-tan desenvolupats durant l'administració incaica-, es ressentí moltíssim del canvi d'admi-

Fortalesa Inca Sacsayhuamán. (Foto: J. Contreras)

nistració: una dominació colonial que va dur també el desposseïment dels mitjans essencials de producció, l'aigua i la terra, principalment. D'altra banda, la conquesta va suposar una reorientació radical de l'espai econòmic: la capital va passar de Cuzco a Lima, i Potosí esdevingué, per les seves mines, l'àrea més atractiva (en pocs anys va deixar de ser un poblet per convertir-se en una de les ciutats més grans amb més de 150.000 habitants). També l'economia vertical andina, basada en l'explotació simultània de molts espais ecològics diferents però,

ahora, complementaris per la seva proximitat, es va veure profundament alterada amb la creació de las "encomiendas" i les reduccions, ja que trencaven aquesta complementaritat separant, per a la seva administració, unes zones, d'altres.

En un sentit més global i més complex, també cal tenir en compte totes les conseqüències de la implantació d'un tribut colonial basat, fonamentalment, en el règim d'encomienda. Així, per exemple, són significatives les diferències entre el tribut inca i el colonial. El primer només exigia dels

tributaris la prestació de la seva força de treball: fos menant les terres assignades a la deïtat de Sol i a l'Inca, o mitjançant serveis com el subministrament de soldats a l'exèrcit d'aquest últim, mamacunas per als temples del Sol, miners per a l'extracció del coure o l'acompliment de treballs artesanals, com el del teixit, la ceràmica o la fusta. Altrament els "encomenderos", no només exigien aquella força de treball, sinó també el lliurament de productes com el morenc, el blat, la coca, llames -imprescindibles per al transport-, cera, mel, o de, també, productes artesa-

CONQUISTA MILAGRO DELS S

Santiago mayor apòstol de Jesucristo

/ 404 (406) / CONQUISTA / MILAGRO DEL SEÑOR SANTIAGO MAYOR, apòstol de Jesucristo / en el Cuzco / " (WUAMANPUMA).

El curiós miracle de Sant Jaume a Cuzco - amb la seva aparició sobre un llampec foragità els Indis que assetjaven la ciutat - és una mostra més de la dominació de la cultura cristiana sobre la indígena.

nals introduïts pels espanyols, les regnes, matalassos, etc...

D'altra banda, aquest tribut colonial tampoc no oferia, com el de l'Inca, cap mena de correspondència o redistribució: en efecte, els espanyols exigien béns sense correspondre-hi de cap manera, i això va enfonsar la ideologia inca, que sempre s'havia basat en la reciprocitat dins l'ayllu i en una redistribució -dels curaques sobre els indis i de l'Inca sobre ells- que constituïa la justificació del tribut. I és per tot això, junt a la major quantitat de temps que necessitaven per poder pagar el fixat

per l'"encomendero", que, sota el punt de vista indi, el tribut colonial era molt més càrregós. A part que, a més, els "encomenderos" tampoc solien entregar als indis, ni salari, ni instruments per als seus treballs. D'altra banda, la implantació progressiva, des de 1550, de pagar el tribut amb diners va obligar els indis a sortir del sector econòmic que, fins llavors, els havia estat propi: la reciprocitat i l'intercanvi. Així, doncs, es van veure obligats a adoptar nous costums en detriment de les activitats tradicionals: hagueren, per exemple, de guanyar un sou treballant a les

mines o als transports (trajines) organitzats pels espanyols. Cosa que suposava anar-se'n a indrets llunyans, abandonant els diferents conreus. Tot i així, els diners no passaven mai per les seves mans, sinó que anaven directament als curaques com a encarregats de centralitzar el pagament del tribut de cada comunitat. El tribut en diners va suposar una desestructuració important del món indígena. Segons Santillán (1927), fou la càrrega més penosa. Va ser una necessitat totalment imposada des de fora, ja que només buscaven diners en la mesura

" / CIVDAD / LA CIVDAD DE LOS REIS DE Lima, audlencia rreal y corte, cauesa mayor de todo el rreyno de las Yndias adonde rrecide su Magestad y su bizzorrey y la santa madre yglezia, arzobispo su señoría de la santa crusada y los rrebrendos comisarios y perlados. / corte rreal". (WUAMAN PUMA)

La ciutat de Lima, fundada per Pizarro en una zona inhòspita, és una capital creada de nou per tal de prendre importància a l'antiga Cuzco.

COREGIMIENTO COREG⁰² AFRENTAAI

adial se her venario por dos guabos que no le da mi tayo.

pea br u as com

"/CORREGIMIENTO/ CORREGIDOR AFRENTA AL alcalde hordenario por dos güebos que no le da mitayo /probincias / (WUAMAN PUMA)". Aquesta és una bona mostra de la brutalitat amb la que funcionava l'administració colonial.

NOBIEMBRE AIAMADCAI

quilla

la fiesta de los defuntos

aya

"/NOBIEMBRE/ (mes de llevar difuntos) / la fiesta de los defuntos (WUAMAN PUMA)"

FIESTA DE LOS INGAS VARICZA ARAVI DEL INGACANTACO SV PVCA LLAMA

han con pato

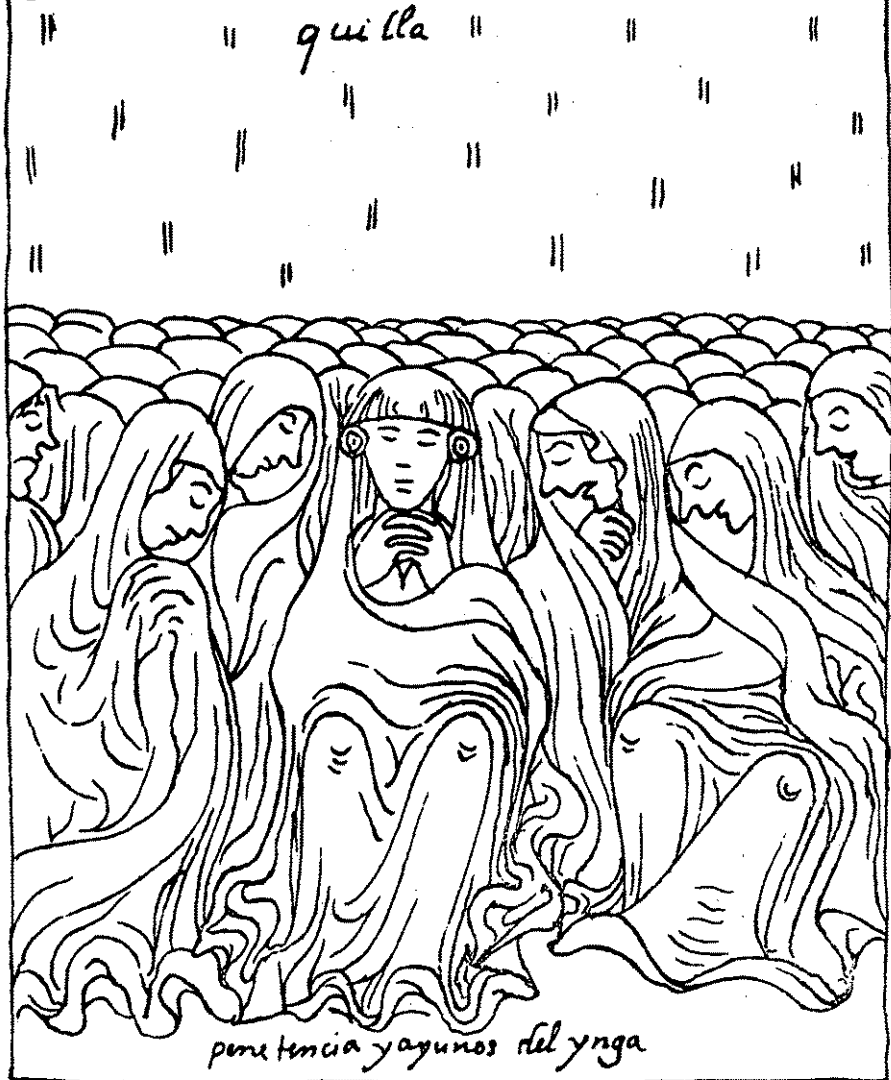
fus la

ua si cpa

"/ FIESTA DE LOS INGAS / (balles) DEL INGA, CANTA CON SU PVCA LLAMA (llama roja) / (plaza de las fiestas en el Cusco) / fiesta" (WUAMAN PUMA)

Festes populars de la cultura inca.

EL PRIMERO MES, ENERO. CAPACRAIMICAMAI

penitencia y ayunos del ynga

papac

que els espanyols els en demanaven i, mai, com a instrument de canvi. Malgrat tot, la introducció de la moneda no va transformar l'economia indígena en una altra de monetària (encara avui, hi ha diferents formes d'intercanvi entre les poblacions indígenes de la serralada andina) sinó que, com ja hem dit, tingué només un paper desestructurador.

En l'àmbit religiós, els efectes de la conquesta també foren molt importants, ja que, tant en el cas asteca com en l'inca, la derrota va tenir, per als vençuts, un sentit profundament religiós. Com assenyala Watchel (1976), s'interpretava que els déus antics havien perdut la seva força sobrenatu-

ral. És per això que la caiguda de la ciutat de Mèxic-Tenochtitlan implicava conseqüències més greus que la mateixa derrota militar: amb ella acabava el reialme del Sol. Des de llavors, la vida terrestre havia perdut tot el seu sentit i, si els déus eren morts, també a ells, els indis, sols els restava morir. I aquest és, precisament, un dels desitjos del Manuscrit de Tlatelolco:

"Deixin-nos, doncs, morir,
deixin-nos ja finir,
car són morts els nostre déus!"

A més, l'evidència de la mort dels déus semblava veure's confirmada en la doctrina oferta pels conqueridors. Els seus missioners asseguraven el coneixement del déu veritable, des-

" / EL PRIMERO MES, ENERO / (el mayor festejo de los señores, mes del descanso) / penitencias y ayunos del Ynga / " (WUAMAN PUMA).

Festes populars de la cultura inca.

truien impunement temples i estàtues, i volien convèncer els indis que, fins llavors, s'havien limitat a adorar falsos ídols. D'aquesta manera, els conqueridors justificaven la seva dominació amb l'excusa de convertir l'indi a la fe verdadera. Però, ja des del principi, aquest voler tenia aspectes negatius: els missioners, per exemple, veien els cultes indígenes com una obra del dimoni que, necessàriament, havia de ser destruïda. I així, el que els evangelitzadors anomenaven l'"extirpació de la idolatria" reproduïa, en el domini espiritual, la mateixa desestructuració del món indígena que s'havia anat desenvolupant en els aspectes ecològic, demogràfic, econòmic i socio-polític.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

MURRA, John V.: La organización económica del Estado Inca, Siglo XXI Editores. México, 1978.

SANTILLÁN, Hernando de: Relación del origen, descendencia política y gobierno de los incas [...]. Biblioteca de Autores Españoles, tomo 209. Madrid, 1968. (Edición facsímil del original de 1563-1564).

WATCHEL, Nathan: Los vencidos. Los indios del Perú frente a la conquista española. Alianza Editorial. Madrid, 1978.

(Traducció de Joaquim Noguero i Ribes)

JESÚS CONTRERAS

Professor del Departament
d'Antropologia Social i
d'Història d'Amèrica i
d'Àfrica de la Universitat de
Barcelona.